

gace pravdivé a klady nedostatečné; a že nicméně zápo-
ry, odpírající nejdokonalejšímu něco nedokonalejšího, jsou
přívlastky, pravdivější než jiné; tak jako je pravdivější,
že Bůh není kámen, než že není životem nebo chápáním,
a také je pravdivější, že není opojením, než že není ctností.

V kladech je tomu naopak. Je pravdivější, řekneme-li,
že Bůh je chápání a život, než že je země, kámen či tě-
leso. To vše je totiž z hořeního nade vše jasně vyvozeno.
Z toho vysuzujeme, že v temnotách naší nevědomosti ne-
pochopitelně svítí přesná pravda. A to je ono vědění
o nevědění, které jsme hledali a o němž jsme vyložili, že
jedině jím je možno dospět po stupních znalosti tohoto
vědění o nevědění k Bohu nekonečně dobrativému, troj-
jedinému maximu, abychom je ze všech sil dovedli stále
chválit za to, že se nám ukázalo nepochopitelným. Budiž
nadevše blahoslavený na věky.

DOCTA IGNORANTIA II

VĚDĚNÍ O NEVĚDĚNÍ II

IV

Vesmír, maximum skloubené, je pouhé zpodobení
absolutního maxima

Pakliže ostrostipným uvažováním rozvineme to, co se nám
v předchozím odhalilo vědoucím nevěděním, pak se nám
budou moci i mnohé stránky světa či vesmíru, o němž
míním, že není nic než skloubené (kontrahované*) maxi-
mum, stát pochopitelnými již na základě pouhé skutečnosti,
že všecko je buď absolutní maximum samo nebo něco
pocházejícího od tohoto maxima. Jelikož totiž samo to,
co je skloubené (kontrahované) čili konkrétní (srostlé),
má vše, čím jest, od absolutna, pak je toto srostlé podle
své možnosti obdobou onoho maxima maximálně absolut-
ního. Tvrdíme tudiž, že jako patří všecko, co jsme v první
knize poznali o absolutním maximu, tomuto naprosto nej-
většímu způsobem naprosto velikým, náleží totéž maximu
skloubenému způsobem skloubeným.

Abychom to učinili přistupnějším tomu, kdo zkoumá
tyto věci, osvětleme to příkladem. Bůh je naprostá ma-
ximálnost a jednost, předchůdná absolutním způsobem
před rozličnými a navzájem nespojenými věcmi, jakými

*) Kusánu rozlišuje bytí takto:

1. bytí absolutní, kde (v němž) není ani mnohosť ani různost;

2. bytí kontrahované čili konkrétní (překládáme skloubené nebo srostlé).

Kontrahované bytí je:

a) bytí veškerenstva, vesmíru, světa (universum), což není nic jiného
než kontrahovaný výraz absolutního maxima;

b) bytí jednotlivých věci, z nichž každá vyjadřuje na svůj způsob
veškerenstvo (každá je svým způsobem zrcadlem veškerenstva, jak
to jednou Leibniz řekne o monádách). (Pozn. překl.)

jsou například protiklady, jež nemají střed; maximálnost, která je absolutním způsobem tím, čím jsou všecky věci, naprostým počátkem a cílem i jsoucností každé věci ve všem, co jest. V něm je všecko bez mnohosti samotným maximem velejednoduše a nerozlišeně, tak jako je nekonečná linie všemi tvary.

Týmž způsobem svět či universum je maximum (tentokrát ne absolutní, nýbrž) skloubené, předchůdne před skloubenými protiklady, jakými jsou například protivy; existuje skloubené ve způsobu toho, čím jsou všecky věci; je ve všem skloubený počátek a skloubený konec věci, jsoucnou skloubenou, skloubená nekonečnost, tak, aby tento svět byl skloubeně nekonečný; všecko je ve světě či universu samotným skloubeným maximem bez mnohosti, se skloubenou jednoduchostí a nerozlišeností, jako je skloubená maximální linie skloubeně všemi tvary.

Z toho vyplývá, že pochopíme-li správně skloubenost (kontrahovanost), je všecko jasné. Neboť skloubená nekonečnost čili jednoduchost a nerozlišenost sestupuje v skloubenosti nekonečně níže, než ta nekonečnost, jednoduchost a nerozlišenost, která je absolutno, tak, aby nekonečný a věčný svět nesrovnatelnou měrou klesl pod absolutní nekonečnost a jedno (universum) pod jednost. Odtud: absolutní jednost je odpoutána (ab – soluta, osvobozena) ode vší mnohosti. Avšak skloubená jednota, která je jedno universum, ač je jedno maximum, jakožto skloubená není absolutní, odpoutaná, osvobozená od mnohosti, ač není nicím jiným, než jediným maximem, ovšem ve skloubené podobě.

Proto ač je maximálně jedno, je nicméně ona jeho jednota srostlá, skloubená s mnohostí, jakož i nekonečností a konečností, jednoduchost se složením, věčnost s posobností, nutnost s možností a tak i v ostatních věcech, jako by naprostá nutnost se sdělovala beze vší příměsi a byla omezena skloubením či srůstem se svým protikladem. A kdyby bělost měla sama v sobě nezávislou jsoucnost (nepotřebující abstrahování naším intelektem, na jehož základě by byla bělost skloubenou, kontrahovanou bělostí), pak je tato bělost omezena tím, co v tom, co je skutečně

bílé, bílé není; má-li toto aktuálně bílé být bílé bělostí, je třeba tohoto omezení, bez něhož by bílé neexistovalo.

Z toho bude moci hledající tazatel vyvodit mnoho důsledků. Jako Bůh ve své nezměrnosti není ani v Slunci ani v Měsici, ač ovšem je v nich naprostým způsobem tím, čím jsou, tak není veškerenstvo, svět, ani ve Slunci, ani v Měsici, nýbrž universum je v jejich bytnosti skloubeného způsobu. A protože naprostá (absolutní) bytnost Slunce je nejiná než absolutní bytnost Měsice, ježto tato absolutní bytnost je sám Bůh, který je jsoucnost a bytnost všech věci, je také skloubená bytnost Slunce jiná než skloubená bytnost Měsice, ježto tak, jako absolutní bytnost věci není věc sama, tak zase skloubená bytnost je nejiná než sama věc; a tak vysvítá z toho, že svět či universum je skloubená jednota, která je skloubená ve Slunci jinak než v Měsici, že identita universa je v různosti, tak jako jednota v mnohosti.

Následkem toho, ač veškerenstvo není Sluncem ani Měsícem, nicméně je ve Slunci Sluncem a v Měsici Měsícem; Bůh naproti tomu není Sluncem ve Slunci a Měsícem v Měsici, nýbrž je tím, čím je Slunce a Měsíc bez mnohosti a různosti. Veškerenstvo znamená universálnost, to zn. jednotu vícera; a z toho důvodu tak, jako lidství není ani Sokrates ani Platón, nýbrž v Sokratovi Sokratem a v Platónovi Platónem, tak se má veškerenstvo ke všem jednotlivým věcem.

Z toho že však, jak řečeno, veškerenstvo je pouze skloubené maximum, maximum v této skloubenosti, vysvítá, že celé veškerenstvo vstoupilo v bytí jednoduchým vyzářením skloubeného maxima z maxima absolutního. Avšak veškerá jsoucná, která jsou částmi veškerenstva, bez nichž by veškerenstvo, jsoucnou skloubenou, nemohlo být jedno, celé a dokonalé, vstoupila v bytí zároveň s veškerenstvem, a ne snad napřed inteligence, potom vzněšená duše, posléze příroda, jak to míníl Avicenna a jiní filozofové. Přesto však, tak jako v zámyslu umělcově, je napřed celek, například dům, nežli část, například stěna, tak zase říkáme, ježto všechno vstoupilo v bytí podle zámyslu božího, že veškerenstvo vstoupilo v bytí napřed a po něm

teprve všecko to, bez čeho by nemohlo být ani veškerenstvem ani dokonalým.

Jako jest abstraktum v konkrétnu, tak přednostně spatřujeme naprosté maximum ve skloubeném maximu; a následně potom bude ve všech jednotlivých věcech, poněvadž je naprostým způsobem v tom, co je vším skloubeným způsobem. Je totiž Bůh naprostá bytnost (*cost – quidditas*) světa či veškerenstva; veškerenstvo však je tato *cost* jakožto skloubená. Skloubení znamená skloubení v něco, jako např. být tím nebo oním. Proto Bůh, který je jeden, je v jediném veškerenstvu; veškerenstvo však je ve veškerých věcech skloubené. A tak budeme moci pochopit, že Bůh, tato velejednoduchá jednota, tím, že existuje v jediném veškerenstvu, je jakoby následkem toho prostřednictvím veškerenstva ve všech věcech, a mnohost věcí prostřednictvím jednoho veškerenstva v Bohu.

V

Cokoli je obsaženo v čemkoli

Přihlédneme-li přesně k tomu, co bylo výše řečeno, pak nám nebude nesnadné pochopit, možná hloub než Anaxagorovi samému, na čem je založena pravdivost jeho výroku, že všecko je ve všem.

V první knize se totiž stalo zjevným, že Bůh je ve všech věcech tak, že jsou všecky věci v něm, kdežto nyní se ukázalo, že Bůh jakoby prostřednictvím universa (či světa) je ve všech věcech, a z těchto dvou věci vyplývá, že všechno je ve všem a cokoli v čemkoliv. Veškerenstvo totiž jako by rádem přírody předcházelo přede vším tak, aby cokoli mohlo být v čemkoli. V každém tvoru je totiž universum tento tvor sám; a tak každá věc přijímá všecky věci, aby v ní byly skloubeným způsobem jí samou, touto věci. Ježto kteřákoli věc nemůže být skutečně vším, jsouc skloubená, kloubí se se vším tak, aby byla výsledkem tohoto skloubení. Je-li tedy všecko ve všem, zdá se, jako by všecko bylo předchůdným (předpokladem) pro cokoli. „Všecko“ však není totéž, co „mnohé“, ježto mnohost není předchůdná před-

čímkoli. Proto též v řádu přírody „všecko bez mnohosti“ předcházelo před čímkoli. Mnohost není tedy v kterémkoli skutečném bytí, ale „všecko bez mnohosti“ je sama skutečná věc.

Universum však není jinak než jako skloubené ve věcech, každá věc, jež skutečně existuje, kloubí dohromady soubor všeho tak, aby to bylo skutečně v podobě toho, co takto jest. Vše, co skutečně existuje, je však v Bohu, protože Bůh je skutečnost všeho. Skutečnost je však dovršení a cíl možnosti. Odtud vyplývá: Ježto je v každé věci, která skutečně existuje, skloubeně přitomno universum, je Bůh, jsouc ve veškerenstvu, v kterémkoli věci a kterákoli skutečná věc je bezprostředně v Bohu právě tak jako veškerenstvo. „Cokoli je v čemkoli“ neznamená tudiž nic jiného, než že Bůh skrze veškerost je ve veškerých věcech a že vše prostřednictvím všeho je v Bohu. Přesným přihlédnutím lze jasné získat ono přehluboké poznání, že Bůh je bez rozlišení ve všech věcech, protože cokoli je v čemkoli, a že všechno je v Bohu, protože všecky věci jsou ve všech.

Avšak: ježto universum je v čemkoli tak, že je v čemkoli cokoli, je universum v čemkoli skloubeně tak, jak je universum samo ve svém skloubeném jsoucnu, a cokoli v universu je universum samo, ač universum je v čemkoli rozdílně a cokoli v universu je universem rozdílně. Vezmeme si příklad: je zřejmé, že nekonečná linie je přímou, trojúhelníkem, kruhem a koulí. Avšak každá konečná linie má své bytí od linie nekonečné, která je vším tím, co jest. Proto v konečné linii všecko to, čím je nekonečná linie (jako např. přímka, trojúhelník atd.), je linii konečnou [každá konečná je nekonečná ve zvláštní konečné modifikaci]. Každý obrazec v oboru konečné linie je tedy Linie sama; a Linie není skutečně buď trojúhelník nebo kruh nebo koule, protože z více skutečností nevzniká skutečné jedno, ježto jakákoli skutečnost není skutečně v kterémkoli, nýbrž trojúhelník v linii je linie i kruh v linii je linie, a tak dále.

A aby nám to bylo jasnější: skutečná linie nemůže existovat jinak než v tělesu, jak bude ukázáno jinde. Ale o tom, že v tělesu s jeho délku, šířkou a hloubkou jsou svinutě obsaženy všecky geometrické obrazce, nemůže nikdo pochy-

bovat. Ve skutečné linii jsou tedy všecky obrazce skutečně linie sama, a v trojúhelníku jsou všecky trojúhelníkem, a tak dále. Nebot Všecko je v kameni kamenem, v růstové duši touto duší, v životě životem, ve smyslu tímto smyslem, ve zraku zrakem, ve sluchu sluchem, v obraznosti obraznosti, v rozumu rozumem, v intelektu intelektem, v Bohu Bohem. A nyní pohleďme, jak spočívá jednota věcí čili universum v mnohosti a naopak mnohost v jednotě.

Přihlédneme-li pozorněji, uvidíme, že kterákoli skutečně existující věc je v klidu z té příčiny, protože všecky věci jsou v ni ji samou a ona sama je v Bohu Bohem. Vidíme podivuhodnou jednotu věci, obdiv vzbuzující stejnou a podivu nejhodnější spjatost, neboť všecko je ve všem.

Lze dále pochopit, že rozdílnost a spjatost vychází z následujícího. Ježto kterákoli věc nemohla být skutečně vším – jinak by byla Bohem, a všecko by bylo v čemkoli tím způsobem, kterým by mohlo být vzhledem k tomu, že je čimkoli – nemohla též každá věc být jiné ve všem podobná; to bylo objasněno výše: to pak způsobilo, že všecko spočívá v různém odstupnění a že ono byti, které nemohlo být zároveň nehynoucí, je nehynoucí v časové posloupnosti, takže všecko je tím, čím jest, z toho důvodu, že nemohlo být jinak a lépe. Všecko tedy spočívá na jednom každém, jeližkož jeden stupeň nemůže být bez druhého, tak jako mezi údy našeho těla jeden každý odpovídá kterémukoli jinému a všecko nalézá uspokojení ve všech druhých.

Když oko totiž nemůže být rukou a nohami a všemi ostatními orgány skutečně, spokojuje se tím, že je okem, a noha tím, že je nohou. A všecky orgány se navzájem podporují, takže je každý poměrně nejlepším způsobem, kterého je schopen, tím, čím jest. A v oku není ani noha ani ruka, nýbrž noha a ruka jsou v oku okem potud, pokud oko samo je bezprostředně v člověku; a stejně jsou všecky orgány v noze, pokud je noha bezprostředně v člověku; a výsledkem toho všeho je, že každý orgán v člověku je bezprostředně skrze kterýkoli jiný v kterémkoli jiném, že člověk čili celek je na základě kteréhokoli orgánu v kterémkoli jiném, tak jako celek všech částí je skrze kteroukoli část v kterémkoli jiném.

Pohlížíme-li tedy na lidství jako na jistou naprostou esenci, která se nedá smísit ani skloubit s ničím jiným a poohlédneme-li z druhé strany na člověka, v němž samo naprosté lidství je naprostým způsobem a z něhož pochází samo skloubené lidství, kterým je člověk: pak naprosté lidství se má asi jako Bůh a skloubení je jako svět, veškerenstvo. A jako samo nezávislé lidství je v člověku zásadně a pravotně, následně pak v libovolném orgánu či libovolné části, a skloubené lidství je v oku okem, v srdci srdcem a tak dále, a tak skloubené je cokoli v čemkoli – je tímto způsobem objevena podobnost Boha a světa a způsob nazírání všech těch věcí, jichž jsme se dotkli v těchto dvou kapitolách, spolu s mnoha jinými věcmi, jež odtud vyplývají.

VIII

O možnosti či látce universa

Abychom aspoň v hlavních rysech zde vypověděli to, co může naše nevědění učinit vědoucím, proberme poněkud uvedené tři způsoby byti, počínajíce možností. O možnosti pověděli starověcí myslitelé mnoho věcí, a názor jich všech byl ten, že z ničeho nic nevzniká; následkem toho tvrdili, že jest jakási naprostá možnost být vším, a že tato možnost je věčná; věřili, že v ní je všecko zavinutě obsaženo ve způsobu možnosti.

Tuto látku či tuto možnost pojali zvráceně, tak jako kdyby uvažovali o naprosté nutnosti, jako při abstrakci formy tělesnosti od tělesa, když chápeme těleso netělesně; a tak dospěli ke hmotě toliko nevidoucné. Neboť jak pochopit těleso bez formy, která je netělesná? Říkali, že předchází svou přirozeností před každou věci, takže nikdy nebylo pravda, že Bůh jest, aniž by zároveň bylo pravda: absolutní možnost jest. Přesto netvrdili, že je látka stejně věčná jako Bůh, protože pochází od Boha; není však ani něco ani nic, ani jedna ani mnohá, ani to ani ono, ani podstata ani vlastnost, nýbrž je to možnost toho všeho, a naprostě nic co do skutečnosti.

Jelikož postrádá vši formy, nazvali ji platonikové nedo-

statkem. A proto, že se jí nedostává, žádá si; tím je vhodností, neboť je poslušna nutnosti, která jí přikazuje – tj. přitahuje ji ke skutečnému bytí – jako vosk je poslušen umělce, který z něho chce něco udělat. Ne-foremnost pochází však z nedostatku a schopnosti a spíná je tak, aby naprostá možnost byla jaksi beze složení trojnásobná, ježto nedostatek a schopnost a netvárnost nemohou být jejimi částmi; jinak by před naprostou možností předcházelo něco, což je nemožné. Jsou to tedy mody, bez nichž by naprostá možnost takovou nebyla. Nedostatek je totiž v možnosti nahodile. Říká se o ní totiž, že má nedostatek, protože nemá formu, kterou může mít; odtud slovo nedostatek. Naproti tomu beztvárost je jakousi formou možnosti, která podle mínění platoniků je jakousi látkou forem. Neboť duše světa se spojuje s látkou světa pomocí toho způsobu, který nazývali vegetativním zárodkem; takže když se duše světa mísí s možností, produkuje ona beztvárná vegetativnost skutečnou vegetativní duši z pohybu, který sestupuje z duše světa a z pohyblivosti, obsažené v možnosti či vegetativnosti. To byl důvod, proč samotnou beztvárnost považovali za jakousi látku forem, která je utvářena duší smyslovou, rozumnou a intelektuální, aby byla skutečná.

Hermes rovněž z tohoto důvodu říkal, že Hyle je Živitelkou těl a ona beztvárost že je živitelkou duší; a jeden z našich (křesťanských myslitelů) pravil, že chaos přirozeně předcházel před světem a že to byla možnost věci, takže v chaosu byl onen beztváry duch, v němž jsou ve způsobu možnosti obsaženy všechny duše.

Rovněž starí stoikové říkali proto, že všechny formy jsou skutečně obsaženy v možnosti, ale skryté; objevují se, když odstraníme to, co je zakryvá, tak jako když se dělá lžice ze dřeva pouhým odstraňováním části. Peripatetikové však říkali, že formy jsou v látce pouze na způsob možnosti a vyluzují se z ní prováděčem. Tato teze je správnější z toho důvodu, že formy podle ní jsou nejen z možnosti, nýbrž z toho, kdo to provádí. Ten totiž, kdo odstraňuje části dřeva, aby z něho udělal sochu, přidává tvar; a to je přece zcela jasné. Neboť že umělec nemůže z kamene udělat skříň, je nedostatečnost, za kterou zodpovídá látka, a že někdo

jiný než umělec nedovede udělat skříň ze dřeva, je nedostatečnost tkvíci v prováděči. Je tedy třeba jak látky, tak prováděče. A tak jsou tvary v jakési možnosti v látce a podle vhodnosti prováděče jsou uváděny ve skutečnost.

Tak říkali, že v naprosté možnosti je možným způsobem obsaženo veškerenstvo věci. A sama naprostá možnost je neomezená a nekonečná, protože se jí nedostává tvaru a je vhodná pro všecky, právě tak jako možnost utvářet vosk v podobu lva či zajíce či čehokoli jiného je neomezená. A tato nekonečnost absolutní možnosti je opakem nekonečnosti boží, protože je to nekonečnost daná nedostatkem, kdežto nekonečnost boží je dána přebytkem, protože v Bohu je všecko skutečně Bohem. A tak je nekonečnost hmoty zbaveností nekonečnosti, boží nekonečnost je negativní. Taková je teze těch, kdo mluvili o naprosté možnosti.

Nám však vědoucí nevědění dovoluje objevit, že tvrdí-li někdo, že existuje naprostá možnost, pak to bude nemožná teze. Neboť podle mínění samých uvedených autorů nemůže být žádná menší možnost než možnost naprostá, mající nejblíže k nebytí, čímž by se dospělo k minimu a maximu ve všech schopných vztahu více – méně, a to je nemožné. Vždyť absolutní možnost v Bohu je Bůh, kdežto mimo Boha není možná; nikdy nelze totiž se setkat s něčím absolutně možným, ježto všecko, krom toho, co je první, je nutně ve způsobu skloubenosti.

Jsou-li ve veškerenstvu početnější věci, s nimiž se to má tak, že z jedné může být více než z nějaké jiné, pak se nedospěje k maximu a minimu naprostému a vůbec; ale protože takové věci se vyskytují, je zřejmé, že absolutní možnost nemůže nikde být dána.

Veškerá možnost je tedy skloubená; skloubení však se děje se skutečnosti. Proto se nevyskytuje čistá možnost, naprosto neurčená čímkoliv skutečným, a rovněž vhodnost možnosti nemůže být naprostá a nekonečná, tak aby se jí nedostávalo všeho skloubení. Jelikož je Bůh totiž nekonečná skutečnost, je příčinou pouze skutečnosti. Ale možnost být má bytí nahodilé. Kdyby možnost byla naprostá – čemu by nahodile náležela? Možnost je však nahodilá z toho důvodu, že to, co má své bytí od prvního bytí, nemůže být

vůbec a naprostá skutečnost. Proto je skutečnost skloubena s možností, aby byla naprostá pouze v možnosti; a možnost není naprostá jinak než skloubí-li se se skutečnosti. Vystupují však rozdíly a stupňovitost, tak aby jedna věc byla více skutečnosti, druhá více možnosti, aniž by se dospívalo k maximu a minimu vůbec, protože maximální a minimální skutečnost splývají s maximální a minimální možností a jsou maximum v naprostém smyslu, jak bylo ukázáno v knize první.

A dále: kdyby možnost věci nebyla skloubena, nebylo by možno určit důvod věci, nýbrž všecko by bylo nahodilé, tak jak soudil mylně Epikur. Nutnost toho, aby svět vzešel rozumně z možnosti, byla dána tím, že možnost obsahovala toliko vhodnost k tomu být tímto světem. Vhodnost možnosti byla tedy skloubená a nikoli naprostá. A to platí i o Zemi, Slunci a ostatních věcech, i kdyby se nebyly tajily jakousi skloubenou možností v látce, nebyl by důvod, proč by se byly spíše uskutečnily nežli ne. A odtud vyplývá, ač Bůh je nekonečný a byl by mohl stvořit svět rovněž tak nekonečný, že přesto, jelikož možnost byla nutně skloubená, a nebyla to naprosto absolutní ani nekonečná vhodnost, vyplývá z možnosti být, která je mu vlastní, že svět nemohl být skutečně nekonečný ani větší ani že nemohl mít jiné byti.

Skloubení možnosti pochází však ze skutečnosti, skutečnost pochází však od maximální skutečnosti samé. Jelikož tam skloubení možnosti pochází z Boha a skloubení skutečnosti z nahodilosti, je tedy svět, skloubený nutně z nahodilosti, světem konečným. A tak vyčítáme z poznání možnosti, že skloubená maximálnost pochází z možnosti, která je nutně skloubená; toto skloubení však není z něčeho, co se nahodile dostavuje, protože pochází ze skutečnosti, a tak má universum rozumem postižitelnou a nutnou příčinu své skloubenosti, takže nelze říci, že svět, který je skloubené bytí, pochází nahodile od Boha, který je naprostá maximálnost. A tím se budeme muset ještě šíře zabývat. Takže uvážíme-li, že naprostá možnost je Bůh, pak vezme-li se svět tak, jak je v této absolutní možnosti, pak je jako jsoucí v Bohu, tj. věčnost sama; vezme-li se v možnosti skloubené,

pak možnost předchází svět pouze co do přirozenosti a není to ona možnost skloubená, ani to není věčnost ani není souvěčná s Bohem, nýbrž je hluboce pod nimi tak jako skloubené bytí pod absolutním; neboť absolutní a skloubené bytí je od sebe nekonečně vzdáleno.

Takovýmto způsobem je nutno omezit to, co se říká o moci či možnosti či hmotě podle pravidel nevědomosti, která je věděním. Zůstavujeme však pro knihu O domněnkách (De conjecturis) pojednání o tom, jak možnost po stupních přechází ve skutečnost.

X

O duchu universa

Některí myslitelé se domnívali, že pohyb, který je spojením mezi formou a látkou, je jakýsi duch, cosi jako střed mezi zmíněnými dvěma, formou a látkou, a soudili, že je rozlit mezi stálice, planety i pozemské věci. První pohyb nazývali [jménem sudice] Atropos (Nenávratná), jaksi bez zpětného směru, protože o stálicích se domnívali, že se pohybují jednoduše od východu k západu. Druhý pohyb nazývali Klotho, tj. obrat, poněvadž planety se pohybují obráceně než stálice, od západu k východu. Třetí nazývali Lachesis, tj. судba, protože věcem pozemským vládne náhoda.

Pohyb planet je vyvinutí prvního pohybu a pohyb časních a pozemských věcí je vyvinutí pohybu planet. V pozemských věcech jsou skryty některé příčiny věci příštích jako žeň v semení; proto se říkalo, že to, co je v duši světa sbalené jako v klubku, se takovým pohybem rozvíjí a vypřádá. Mudrci minili, že je to jako u umělce, který chce vytěsít postavu z kamene; má v sobě formu sochy v podobě ideje, a svými nástroji, jež uvádí v pohyb, vytváří v kameni formu sochy ve tvaru ideje a k jejímu podobenství; a tak má prý mysl či duše světa ve svém lúně pravzory věci a rozplétá je pohybem ve hmotě; a o tomto pohybu říkali, že je po všem rozlit, tak jako duše světa. Říkali, že tento pohyb ve sféře stálic, v planetách a pozemských věcech je vyvinutím osudu v substanci – fatum

by tu sestupovalo skutečně a dělně z osudu v substanci – protože je věc skutečně určována takovým pohybem k tomu, být takto a nejinak. Pravili, že tento duch spojení pochází od obou zároveň, od možnosti a duše světa.

Látka totiž má ze své schopnosti přijímat formu jistou touhu po ní, jako to, co je sprosté, touží po dobrém a nedostatek po majetku; a ježto forma si přeje být skutečná a nemůže existovat o sobě a naprosto, protože není svá bytost ani Bůh, sestupuje sem k nám, aby byla spjatě v možnosti. To znamená, že možnost vzestupuje na stupeň skutečného bytí a forma sestupuje tak, aby omezovala, dokončovala a tvarovala možnost, takže vzestupem a sestupem vzniká pohyb, který obojí spojuje: pohyb je prostředí sepeří možnosti a skutečnosti, protože z pohyblivé možnosti a pohybující formy vzniká samo zprostředkování obého, totiž pohyb.

A tak je tento duch rozlit po universu v celku i jeho jednotlivých částech a v nich zhuštěn, a říká se mu příroda či přirozenost. Odtud je příroda jakoby svinutím všeho toho, co vzniká pohybem. Jak se však tento pohyb vlévá od všeobecného až k zvláštnímu se zachováním pořádku svých stupňů, ukazuje tento příklad. Když říkám „Bůh jest“, postupuje tato řeč jakýmsi pohybem v takovém pořádku, že vyslovuji napřed hlásky, pak slabiky, potom slova, naposledy výrok, ač sluch tento pořádek nerozlišuje. A právě tak sestupuje pohyb postupně z universa do zvláštních částí a zapouští se do nich časovým či přirozeným řádem. Avšak tento pohyb či duch pochází od Ducha svatého, který pohybem uvádí v pohyb všecko. A tak jako v mluvici osobě je jakýsi duch vycházející od toho, kdo mluví, a zhuštěuje se v řeč tak, jak postupuje vpřed, tak je to též Bůh jakožto Duch, od něhož pochází veškerý pohyb.

Praví Pravda: „Ne vy jste, kdož mluvite, ale Duch Otce vašeho mluví za vás.“ A to platí i o všech ostatních pohybech a výkonech. Proto tento stvořený duch je takový duch, bez něhož vše není jedno ani nemůže obstát, nýbrž celý tento svět a vše, co je v něm, je tímto duchem, naplňujícím okrsek zemský, od přírody spojené tim, čím jest, tak, aby možnost jeho prostřednictvím byla skutečnou a sku-

tečnost jeho prostřednictvím v možnostech. A to je pohyb láskyplného spojení všeho v jednotu tak, aby bylo pro všecky věci jediné universum.

Neboť jednotlivé věci se sice pohybují jednotlivě pro sebe tak, aby byly tím, čím jsou, co nejlépe a žádná stejně jako jiná, přece však zhuštěje kterákoli v sobě pohyb kterékoli na svůj způsob a má na něm bezprostřední nebo prostředecnou účast tak, aby to bylo jedno universum, tak jako na pohybu nebes mají účast živly a věci z živlů složené a jako na pohybu srdce mají účast všecky údy. A tímto pohybem jsou věci jaksi tím nejlepším způsobem, jak mohou a pohybují se tak, aby byly uchovávány v sobě nebo aspoň ve svém druhu přirozeným spojením různých pohlaví, která jsou v přirozenosti, jež splétá pohyb dohromady, navzájem spojena a v oddělitelnosti zhuštěna v jednotlivých.

Neexistuje tedy nějaký naprostě největší pohyb, protože takový pohyb splývá s klidem. Neexistuje proto nějaký naprostý pohyb, poněvadž naprostý pohyb je klid a Bůh; a Bůh shrnuje skladem všecky pohyby. Tak jako všecka možnost je v své možnosti naprosté, která je věčný Bůh, a všecka forma a skutečnost v naprosté formě, jež je Slovo Otce a Syn v božských věcech, tak je všecek pohyb spojeni a poměrnost i sjednocující harmonie v naprostém spojení božího Ducha, takže Bůh je jediným počátkem všeho; v něm a jím je všecko v jakési jednotě Trojice, zhuštěno na základě stupňovité podobnosti podle toho, zda je mu vlastní vše nebo méně podobnosti mezi naprostým maximem a minimem, takže jiný stupeň možnosti, skutečnosti a sepěti mají inteligence, jichž pohyb je chápání, a jiný tělesné věci, kde být znamená pohybovat, jak se toho dotkneme jinde. A tyto věci zatím postačí o trojjedinosti universa.

údiv. Víme totiž na jejich základě, že universum je trojinné, a že v něm není nic, co by nebylo sjednoceno z možnosti, skutečnosti a spojení pohybem; že nutně nic v universu naprosto nemůže existovat bez jiného, takže to uvedené trojí je ve všem v nejrozmanitějším odstupnění tak rozličně, že v universu nemohou naprosto být dvě věci ve všem si rovné.

Z toho důvodu je nemožné, uvážíme-li různé pohyby nebeských sfér, že by stavba světová [universum] měla za své pevné a nehybné centrum buď tuto smyslově vnímatelnou Zemi nebo vzduch či oheň nebo cokoli jiného. V pohybech totiž nelze dospět k naprosto minimálnímu, tj. k pevnému středu, protože je nutné, aby minimum splývalo s maximem.

Proto střed světa se kryje s jeho obvodem.

Následkem toho svět nemá obvod. Neboť kdyby měl střed, měl by rovněž obvod, a tak by měl sám v sobě svůj začátek a konec, a byl by světem omezeným vůči něčemu jinému a mimo svět by bylo něco jiného a místo; a to vše není pravda. Ježto tedy není možná uzavřít svět mezi tělesným středem a obvodem, není tento svět, jehož středem a obvodem je Bůh, námi pochopen. A nejsa nekonečným světem, přece nemůže být pojat jako konečný, nemáje hranic, do nichž by byl uzavřen. Ježto Země nemůže být středem, nemůže být rovněž beze všeho pohybu. Musí se pohybovat nejméně tak, aby se mohla pohybovat nekonečně méně. Tak jako Země není středem světa, není tedy ani sféra stálic jeho obvodem, ačkoli též ve srovnání Země s nebesy zdá se Země bližší středu a nebesa obvodu. Země není tedy středem ani osmé ani kterékoli jiné sféry. Ani fakt, že se šestero souhvězdí ukazuje nad obzorem, nevede nutně k závěru, že je Země ve středu osmé sféry. Neboť i kdyby byla vzdálena od středu a oběma jejími póly procházela šikmá osa, takže by se na jedné straně zvedala k pólům a na druhé k druhému snížovala, pak by se lidem od pólů vzdáleným o celou délku obzoru jevila jen střední část sféry tak, jak je to zřejmé.

Rovněž není onen střed světa víc uvnitř samotné Země než mimo ni, a ani tato Země ani žádná jiná sféra nemá střed. Neboť ježto střed je bod stejně vzdálený od obvodu a jelikož nemůže být vceleoprávdivá koule či kruh takový, aby nemohl existovat opravdovější, je zřejmé, že nemůže být střed takový, že by nemohlo být opravdovějšího a přesnějšího. Přesnou rovnost vzdáleností vůči různemu mimo Boha nikde nelze najít, protože Bůh sám jediný je nekonečná rovnost. Ten, který je střed světa, blahoslavený Bůh, je středem Země i všech sfér a všeho toho, i všech věcí, které jsou na světě; a je zároveň nekonečným obvodem. Krom toho nejsou na nebesích nehybné, pevné póly, ač i nebeská sféra stálic se zdá svým pohybem opisovat kruhy postupně velikosti, menší než kruh rovnodennosti. A tak to platí i o všech středních kruzích.

Naopak je každá část nebe nutně v pohybu, ač ne rovném, podle srovnání kruhů opisovaných pohybem hvězd. A tak zatímco se zdá, že některé hvězdy opisují největší kruh, zdají se jiné opisovat nejmenší; ale nenajdeme hvězdu, která by neopisovala žádný. Ježto tedy na kouli nebeské není žádný pevný pól, je zřejmé, že tu není rovněž možno najít rovný střed stejně vzdálený od pólů. Neexistuje tedy na osmé sféře žádná hvězda, opisující svým oběhem největší kruh, protože by pak musela být v rovné vzdálenosti od obou pólů, které nejsou. A následkem toho není též hvězdy opisující nejmenší kruh.

Póly sfér tedy splývají se středem, takže není jiný střed nežli pól, kterým je blahoslavený Bůh. Protože však my můžeme zachytit pohyb pouze srovnáním s něčím pevným a takovéto pevné věci předpokládáme při svém měření pohybů, shledáváme, jelikož na cestě svých měření se pohybujeme v dohadech, že se ve všem mylíme a divíme se, že nenacházíme hvězdy ve shodné poloze podle pravidel starověku, poněvadž si myslíme, že starí badatelé měli správné pojmy o středu, pólech a měrách. Z toho všeho vyplývá zřejmě, že Země se pohybuje.

A protože máme na základě pohybu komety zkušenost, že živly vzdušné a ohnivé se pohybují, a protože víme, že Měsíc se pohybuje od východu k západu méně než Mer-

kur, Venuše či Slunce, a to takto postupně, vyplývá z toho, že sama Země se pohybuje z nich všech nejméně. Přesto není jakousi hvězdou opisující kolem středu či vzhledem k pólu nejmenší kruh; ani osmá sféra neopisuje největší, jak bylo právě výše dokázáno.

Dávejme dobrý pozor: jako se mají hvězdy osmé sféry k předpokládaným póly, tak jsou Země, Měsíc a planety v různé vzdálenosti a různém pohybu vůči pólu, za předpokladu, že pól je tam, kam se klade střed. Odtud plyně: ač Země jako hvězda je bliže střednímu pólu, přesto se pohybuje a neopisuje nejmenší kruh svým pohybem, jak jsme ukázali. Ba ani Slunce ani Měsíc a Země ani jiná sféra nemůže opisovat opravdový kruh svým pohybem, ač se nám to zdá jinak, neboť se nepohybují kolem něčeho pevného; ani není možné, aby byl dán opravdový kruh takový, aby nebyl možný opravdovější, ani neopisuje nikdy nic v jednom čase tak jako v jiném přesně týž pohyb nebo opravdovému podobný tentýž kruh, ač se nám to tak nejeví.

Máme-li proto pochopit ještě něco dalšího, než co bylo dříve řečeno o pohybu universa, pak je nutno shrnout myšlenkové střed s póly, a pomáhat si přitom obrazivostí, pokud to lze. Neboť kdyby někdo stál na Zemi pod severním pólem a někdo jiný na severním pólu – jako by se tomu pozemšťanovi pól jevil v zenitu, tak by se tomu, kdo by stál na pólu, ukazovalo, že střed je v zenitu. A jako antipodi mají nebesa nahoře právě tak, jako my, tak by se oběma osobám stojícím na pólech jevil Země v zenitu; a ať je kdokoli kdekoli, myslí, že je ve středu. Dej tedy dohromady tyto různé představy tak, aby centrum bylo zenitem a naopak, a pak vidiš nahlédnutím intelektu, kterému slouží jedině vědění o nevědění, že není možno postihnout svět, jeho pohyb a tvar, protože se nám bude jevit jako kolo v kole a koule v kouli – nebude mít nikde střed ani obvod – jak bylo právě vyloženo.

Podmínky Země

K poznatkům právě sděleným starověcí myslitelé nedospěli, protože se jim dostalo nedostatečného vědění o nevědění. Nám z předchozího je jasné, že tahle Země se dopravdy pohybuje, ač se nám to tak nejeví, ježto pohyb zachycujeme pouze jakýmsi srovnáním s něčím pevným. Kdyby totiž někdo na lodi uprostřed vody nevěděl, že voda teče, a neviděl břehy, jak by mohl pochopit, že se loď pohybuje? A z toho důvodu, ježto každému, ať je sám na Zemi či na Slunci nebo jiné hvězdě, se bude zdát, že je ve středu jaksi nehybném a že se všecko ostatní pohybuje, jistě by si každý takový utvořil jiné a jiné póly na Slunci, jiné na Zemi, jiné na Měsici a Martu atd.

Odtud stavba světa bude taková, že jaksi bude mít všude střed a všude obvod, protože jeho obvod a střed je Bůh, který je všude a nikde.

Tato Země dále není koule, podle výroku některých badatelů, ač tihne ke kulovitosti. Neboť podoba světa je shrnuté v jeho částech, tak jako pohyb; když totiž nekonečnou linii uvážíme jako shrnutou tak, že shrnutá nemůže být dokonalejší a obsáhlejší, pak to bude kruh, v němž začátek splývá s koncem.

Je tedy dokonalejší pohyb kruhový a tělesný tvar dokonalejší je kulovitý. Proto je každý pohyb části vzhledem k dokonalosti pohybem k celku, jako pohyb těžkých věcí k zemi a lehkých nahoru, země k zemi, voda k vodě, vzduch ke vzduchu, oheň k ohni; a pohyb celku se pokud možno přizpůsobuje kruhovému a každý tvar sférickému, jako to pozorujeme na částech zvířecího těla, stromech a nebesích. Proto jeden pohyb je zároveň kruhovitější a dokonalejší než jiný, tak jako jsou i různé tvary. Proto je podoba Země sice vzněšená a kulovitá a její pohyb kruhovitý, ale mohly by být dokonalejší.

A protože na světě není maximum či minimum v dokonalostech, pohybech a tvarech, jak vyplývá z toho, co

právě řečeno, není zase pravda, že tato země je to nejsprostší a nejnižší. Neboť ač se zdá spíše bliže ke středu světa, je přece z téhož důvodu bliže k pólu. Také není Země žádný poměrný nebo takový a takový zlomek světa; neboť ježto svět nemá maximum ani minimum, nemá ani prostředek ani zlomkové části, tak jako je nemá člověk nebo zvíře: není ruka takovým a takovým zlomkem člověka, ač její váha se zdá mit k tělu určitý poměr; a tak to platí i o velikosti a tvaru.

Černá barva rovněž není důvodem k tomu, považovat ji za nízkou. Když se totiž diváme na těleso sluneční, vídíme, že má jakési zemité jádro a jakousi světelnost jakoby ohnivou na obvodu, ve středu jakýsi vodnatý oblak a jasnější vzduch, tak jako má tahle Země své živly. Takže kdyby někdo stanul mimo naši ohnivou oblast, tahle Země by se mu jevila na obvodu prostřednictvím ohně jasou hvězdou tak jako nám, kteří jsme v okruhu slunečního obvodu, se jeví slunce velejasným. Měsíc se nám nejeví tak jasným, protože jsme snad v jeho obvodu spíše v té střednější části, totiž v oné jaksi vodnaté krajině, takže se nám jeho světlo neukazuje, ač má vlastní světlo, které se ukazuje těm, kdo jsou až na konci jeho obvodu, a ukazuje se nám pouze odražené světlo sluneční.

A z téhož důvodu k nám neproniká teplo měsíční, tak jako sluneční; vzniká bezpochyby následkem pohybu více na obvodu, kde je pohyb větší. Odtud se zdá, že tahle Země je umístěna mezi okrsek Slunce a Měsice a jejich prostřednictvím má účast na vlivu jiných hvězd, které my nevidíme, protože jsme mimo jejich okrsky; vidíme totiž pouze okrsky těch hvězd, které jiskří.

Země tedy je vzněšená hvězda, která má světlo a teplo i vliv jiný a odlišný ode všech hvězd, tak jako každá z nich se liší od kterékoli světlem, přirozeností a vlivem. A jako každá hvězda sděluje jiným světlo a vliv neúmyslně, protože vždycky hvězdy se pohybují a jiskří jen z toho důvodu, aby byly lepším způsobem (takže účast druhých je tu až následná) – tak jako světlo svítí podle své přirozenosti a ne proto, abych já viděl, nýbrž má účast na něm, když užívám světlo k vidění, je následná – stvo-

říl blahoslavený Bůh všecko tak, aby každá věc tím, že se snaží uchovávat své bytí jakožto jakýsi boží dar, činila tak ve společenství s druhými; jako noha neslouží jen sobě, nýbrž i oku a rukám a tělu i celému člověku právě tím, že je pouze k chození – což platí i o oku a ostatních údech; a tak analogicky to platí i o částech světa.

Plato totiž řekl, že svět je živočich; pojme-li se Bůh jako duše tohoto světa – ale tak, že se tím nevyčerpává – stane se zřetelným mnohé z toho, co jsme povíděli.

Nesmí se též říkat, že Země je nižší, protože je menší než Slunce a že přijímá jeho vliv; je totiž celý okrsek Země, táhnoucí se až k oblasti ohně, něčím velikým. Ačkoli je Země menší než Slunce, jak je nám známo ze stínu za zatmění, není nám známo, jak dalece je oblast sluneční větší nebo menší než oblast zemská. Nemůže jí však být úplně rovná; žádná hvězda totiž nemůže být rovna jiné. Země také není nejmenší hvězda, jest totiž větší než Měsíc, jak nás učí zkušenost zatmění, a než Merkur, jak některí tvrdí, a snad i než jiné hvězdy. Z velikosti tedy nevyplývá žádný argument ohledně její nízkosti. To, že přijímá vliv, není argument, z něhož by vyplývala nedokonalost. Sama Země, jsouc hvězdou, má rovněž vliv na Slunce a jeho oblast, jak výše řečeno; a ježto se nezakoušíme jinak než tak, že jsme ve středu, v němž se vlivy sbíhají, nezakoušíme nic z tohoto zpětného vlivu. Neboť ač se Země chová na způsob možnosti a Slunce jako duše nebo skutečnost formy vzhledem k Zemi a Měsíc jako spojující střed, takže tyto hvězdy umístěné v jedné oblasti spojují navzájem své vlivy, zatím co jiné – Merkur, Venuše stojí nad nimi, jak říkali mužové starověku a rovněž některí moderni – je zřejmé, že vzájemný vztah vlivů je takový, že jeden nemůže být bez jiných; bude tedy jeden a trojinný v čemkoli analogicky podle příslušného stupně.

Proto nemůže člověk vědět, zda zemská oblast je dokonalejší nebo méně ušlechtilá co do stupně vzhledu k jiným hvězdám, jako Slunce, Měsíc a ostatní. Rovněž o místě platí totéž, totiž že tato Země by byla obydlim lidí a zvířat i rostlin méně ušlechtilého stupně než obyvatelé oblasti sluneční nebo jiných hvězd.

Neboť ač Bůh je střed a obvod všech hvězdných oblastí a ač z něho berou svůj počátek různé přirozenosti obývající kteroukoli oblast, aby tak mnohá místa nebes a hvězd nebyla prázdná a snad jen tato Země obývána méně vzněšenými bytostmi, přece se nezdá, že by bylo možné, aby existovala přirozenost vzněšenější a dokonalejší v oboru intelektuální přirozenosti nad přirozeností obyvatel této Země a její oblasti, ačkoli existují obyvatelé jiné přirozenosti na jiných hvězdách. Člověk totiž netouží po jiné přirozenosti, nýbrž jen po tom, aby v rámci té své byl dokonalý.

At jsou tedy obyvatelé jiných hvězd jaci koli, nejsou v žádném poměru k obyvatelům tohoto světa, ač celá ona oblast má nějaký nám skrytý poměr k účelu universa, aby tak obyvatelé této Země či její oblasti měli prostřednictvím všeobecné oblasti jistý poměr k sobě navzájem, tak jako jednotlivé prsty na ruce mají prostřednictvím ruky poměr k noze a jednotlivé prsty na noze prostřednictvím nohy k ruce, tak aby všecko bylo v proporce přiměřené celému živočichu.

A následkem toho, ježto je nám celá ona oblast neznámá, zůstávají nám oni obyvatelé naprostě neznámi, tak jako se přiházívá na této Zemi, že živočichové jistého druhu se spojují a vytvářejí cosi jako zvláštní oblast, a navzájem na základě této specifické oblasti mají účast na tom, co k ní patří, o ostatních však nic se nedovídají, buď že si v tom zabraňují nebo opravdu o nich nic nevědoucí. Živočich jednoho druhu totiž nemůže pochopit představy druhého, vyjadřované zvukovými znaky, jinak než na základě vrcholně nečetných vnějších znaků, a to jen dlouhým zvykem a jen pomocí domněnek.

Avšak o obyvatelích jiné oblasti budeme moci říci ne poměrně méně, leda že máme jakési podezření, že ve sluneční oblasti jsou obyvatelé sluneční, jasni a osvícení intelektuální tvorové, duchovnější než na Měsíci, kde jsou více sniví, lunatičtí, a na Zemi hmotnější a hrubší; podle toho by ony slunečné intelektuální bytosti byly mnohem více ve skutečnosti než v možnosti, pozemské více v možnosti než ve skutečnosti a lunární by kolísaly mezi obě-

ma. Tak totiž máme za to na základě ohnivého vlivu Slunce a vodního a zároveň vzdušného vlivu Měsíce i hmotné těže Země, přičemž vyslovujeme domněnku, že podobně ani jiným oblastem hvězdným nechybí obyvatel a že existuje tolik částečných světů v jediném universu, kolik je tu hvězd, jimž není počtu, takže jediný universální svět je trojinně shrnován na svém čtyřnásobném sestupu v tolika zvláštních jsoucnech, že jím není počtu krom u toho, kdo všecko v počtu stvořil.

Ani porušitelnost věci na Zemi, kterou zakoušíme, není účinný argument pro její neušlechtilost. Ježto existuje jedno jediné universum a ježto existují vzájemné poměry vlivu všech jednotlivých hvězd na sebe navzájem, nemůžeme připustit, že by bylo něco naprostě porušitelného (zničitelného), i když zajisté je něco pomíjivé v tom či onom způsobu bytí, když se vlivy jaksi shrnuté v jedno individuum rozkládají, takže způsob bytí tak či tak hyne; takže smrt tu nemá místa, jak praví Vergilius. Smrt nezdá se totiž být ničím jiným než rozkladem složeného jsoucna v jeho složky; a kdo může vědět, zdali takový rozklad existuje pouze u obyvatel Země?

Někteří myslitelé pravili, že na Zemi je tolik druhů, kolik je hvězd. Shrnuje-li tedy Země vlivy hvězd takto v jednotlivé druhy, proč se to neděje podobně v oblastech jiných hvězd, přijímajících do sebe vliv jiných?

Ale kdo může vědět, zda všecky vlivy, shrnuté ve skladbě, se v rozklad nevracejí tak, že zvíře, existující nyní jako individuum jistého druhu v oblasti Země, se vyváže ze všech hvězdných vlivů tak, že se vrátí do svých počátků, přičemž se pouze forma nevrátí na vlastní hvězdu, od níž onen druh získal své skutečné bytí na matce Zemi? Nebo vrací se pouze forma k pravzoru či do světa duše – jak to říkají platonikové – a látka do možnosti, přičemž duch jednoty zůstává v pohybu hvězd; když tento duch přestává sjednocovat a buď odchází pro nezpůsobilost ústrojů nebo jinak dává podnět k rozdělení na základě různosti pohybu, vrací se jaksi ke hvězdám, zatím co forma stoupá nad ně a látka klesá pod ně? Nebo snad docházejí formy jakékoli oblasti klidu v něja-

ké vyšší formě, na příklad intelektuální, a dosahují tím onoho cíle, který je cílem světa?

A jakým způsobem dosahují nižší formy tohoto cíle v Bohu prostřednictvím oné vyšší a jak tato vyšší vystupuje k obvodu, kterým je Bůh, zatímco tělo sestupuje ke středu, kde je rovněž Bůh, tak aby se všecko pohybovalo k němu? A v tomto středu se znova v Bohu jednou sjednotí, až ustane ne snad všeck pohyb, ale pohyb plození, ačkoli se zdálo, že tělo sestupuje ke středu a duše vystupuje na obvod, jež střed a obvod jsou v Bohu jedno. Ony podstatné části světa, bez nichž svět nemůže být, se nutně vracejí a s nimi se vraci též duch sjednocování a spojování možnosti se svou formou, takže veškeré postupné rozplozování ustane.

To vše nebude moci vědět žádný z lidí sám ze sebe, nebude-li mu to zvláštní milostí sděleno od Boha. Ač nikdo nemá pochybovat, že dokonale dobrý Bůh stvořil všecko vzhledem k sobě a že nechce zkázu čehokoli z toho, co stvořil, ač má každý vědět, že Bůh je vrcholně štědrým odměňovatelem všech těch, kdo ho uctívají, zná způsob přítomného jednání a budoucí odměny sám jediný Bůh, který je své konání.

V dalším povím přesto na základě pravdy božské zjevené něco málo o tom, čeho nyní postačilo dotknout se nevěděním.

XIII

Obdivuhodné umění boží při stvoření světa a živlů

Ač svorný názor mudrců je ten, že tyto věci viditelné i velikost, krása a rád věci nás uvádí v úzas nad božím uměním a boží vzněšenosti, a ač jsme se již dotkli leckterých uměleckých děl boží obdivuhodné vědy, připomeňme ještě co možná krátce, ale s obdivem, polohu a rád živlů při stvoření světa. Bůh užil totiž aritmetiky, geometrie a zároveň hudby a astronomie při stvoření světa – oněch umění, jichž užíváme i my, když prozkoumáváme poměry věci, živlů a pohybů.

Aritmetikou totiž živly spojil dohromady; geometrií je

tvaroval tak, aby získaly pevnost, stabilitu a pohyblivost podle svých podmínek; hudem je uvedl do takových poměrů, aby nebylo více země v zemi než vody ve vodě, vzduchu ve vzduchu a ohně v ohni tak, aby žádný ze živlů nemohl být plně rozložen v druhé.

Z toho vyplývá, že stavba světa nemůže zaniknout. Ačkoli část jednoho živlu se může proměnit v jiný, nemůže nikdy veškerý vzduch smíšený s vodou přejít ve vodu, protože tomu překáží okolní vzduch, takže mišení živlů je ustavičné. Proto Bůh posobi, že části živlů navzájem v sebe přecházejí. A když se to opožďuje, pak svornost živlů plodí něco takového, co trvá tak dlouho, jako možnost tohoto plození, totiž pokud trvá tato svornost živlů; když ta se poruší, rozkládá se to, co bylo zplozeno.

Živly jsou Bohem ustaveny v obdivuhodném rádu, Bůh stvořil všecko v čisle, váze a míře. Číslo je věci aritmetiky, váha muziky, míra geometrie. Tíže je totiž vyvažována lehkostí, která ji uzavírá – těžká země je jaksi udržována ve středu ohněm – lehkost však se opírá o tíži tak jako oheň o zemi.

A když to boží moudrost uváděla do rádu, užívala přitom nevyslověného poměru, a to tak, že ve svém předvídání vážila živly: čím lehčí je voda než země, tím lehčí vzduch než voda a oheň lehčí než vzduch – tak aby se váha shodovala s objemem a obklopující zaujímalo větší místo než to obklopené. V takovém poměru jsou boží moudrosti spojeny, že jeden živel je nutně ve druhém. Země je tam jako jakýsi živočich, jak praví Plato, kamenný jsou její kosti, potoky žily, stromy její srst, a mezi těmito vlasy země se živí zvířata tak jako hmyz mezi zvířecími chlupy. A k ohni má se země tak jako svět k Bohu. Oheň má totiž mnoho podobného ve vztahu k zemi: jeho moci není konce, vše na zemi vykonává, všudy proniká, osvětluje, rozlišuje a utváří pomocí vzduchu a vody jako prostředníků, takže ve všem tom, co ze země vzniká, nemáme před sebou nic než další a další výtvory ohně, takže různé formy věci pocházejí z různosti způsobů zaskvívání ohně. Oheň sám je však zapuštěn do věci tak, že oheň není bez všech ani ony zemité věci bez něho.

Bůh však je sám jediný naprosto: proto je jako stravující naprostý oheň a naprostá jasnost, takže starověcí myslitelé jej nazývali světlem, v němž není žádný stín: všecko, co je, snaží se podle své možnosti mít účast na jeho jakési ohnivosti a jasnosti, jak to pozorujeme na všech hvězdách, u nichž shledáváme právě tuto jasnost hmotně skloubenou; jaksi nehmotně skloubena je táz rozdělující a pronikající jasnost v životě těch, kdo žijí životem chápajícího nazíráni.

Kdo by neobdivoval tohoto stavitele, který použil pro sféry, hvězdy a oblasti hvězdné takového umění, že všecky věci se shodují se všemi v celé své rozmanitosti bez jakékoli přesnosti; který předem zvážil pro jediný svět všecky velikosti hvězd, jejich polohu i pohyb a zřídil vzdálenosti hvězd takovým způsobem, že každá oblast, nebyt taková, jaká jest, nemohla by být ani sebou samou ani na tomto místě a v tomto pořádku; který dal všem hvězdám různou jasnost, různý vliv, podobu, barvu a teplo, které vlivově doprovází jasnost; který ustavil proporce částí navzájem k sobě tak, že v libovolné z nich se děje pohyb částí k celku, dolů ke středu u částí těžkých a nahoru od středu u částí lehkých, a kolem středu, jak to vidíme na krouživém pohybu hvězd?

V těchto tak obdivuhodných věcech, které jsou tak rozmanité a různé, zakoušíme věděním nevědění, jak jsme to výše vyložili, že nemůžeme znát důvod všech božích děl, nýbrž pouze obdivovat se, jak veliký je Bůh a že jeho velikost nemá konce. Je naprostá velikost, a jako je původcem i poznavatelem všech věcí, tak je i jejich cílem; v něm je všecko a mimo něj je nic; je počátkem, středem i cílem všeho, středem a obvodem universa, takže ve všem lze hledat pouze jeho, neboť bez něho není nic. Když pouze jej máme, máme všecko, poněvadž on je vše; kdo má o něm vědění, ví všecko, neboť on je pravda všeho. On to jest, který chce, abychom byli tak obdivuhodnou stavbou světa vedeni k údivu; skrývá nám ji však tím více, čím více se divíme, protože jen on sám to jest, který chce být hledán celým srdcem a se vší pilí. A obývaje ono nepřístupné světlo, které je hledáno, když

zkoumáme všecka jsoucna, sám jediný může otevřít těm, kdo tlukou a dáti těm, kdo prosí, zatím co nic stvořeného nemá moc otevřít se tomu, kdo tluče a ukázat se jako to, čím jest, protože stvoření nejsou nic bez něho, který je vším.

Všecky věci však odpovídají tomu, kdo od nich vyzvídá vědoucim nevěděním, čím jsou, jakým způsobem a k čemu: „Samy od sebe nic, ani ti samy od sebe nemůžeme než odpovědět nic, neboť ani vědění o sobě nemáme my, nýbrž jedině ten, jehož chápáním jsme tím, čím on v nás chce, příkazuje, abychom byly, a ví, co jsme. My všecky jsme němě; on to jest, kdo v nás mluví; ten, kdo nás učinil, jediný ví, jak jsme a k čemu. Přeješ-li si vědět něco o nás, hledej to v našem základě a příčině, nikoli v nás. Tam objevíš všecko, hledaje jedno jediné. A ani sama sebe nenajdeš jinde než v něm.“

„Hleď také,“ praví naše vědoucí nevědění, „aby ses v něm našel; a nebude ti chybět pranic, jelikož všecko v něm je on sám. Není však naši věci, abychom dospívali k tomu, co je nepřístupné, nýbrž je to věci toho, kdo nám dal obličej k němu samému obrácený tak velikou touhou hledat; když tak učiníme, ukáže se vrcholně štědrým, neopustí nás, nýbrž ukáže nám sebe sama ve své slávě a věčně nás ji nasytí. A buď požehnán navěky věků.“